

Història de l'Art

Època classica: Roma

Aqüeducte de les Ferreres Retrat eqüestre de Marc Aureli

Àrea de Ciències Socials. 2n BATX

Ramon Pujolà i Font

Nom i cognom:

Grup:

Aqüeducte de les Ferreres (aquae ductus)

fet per en Ramon Pujolà

- a) Situeu l'obra en el context cronològic, històric i cultural corresponent.
- b) Digueu a quin estil pertany l'obra i descriu els elements més importants d'aquest estil.
- c) Descriu l'estructura, els elements de suport, els suportats i els materials de l'obra.
- d) Comenteu el significat i la funció de l'obra.

a)) Situeu l'obra en el context cronològic, històric i cultural corresponent.

Tàrraco (del llatí Tarraco) fou la ciutat romana capital de la Hispania Citerior i després de la província de la Tarraconense.

Tarragona entra a la història amb els romans, en el marc de la Segona Guerra Púnica, l'any 218 aC; Gneu Corneli Escipió va desembarcar-hi i va establir-hi una guarnició que acabaria esdevenint, amb el temps, la principal base militar de la Hispània. Des d'aquí es va conquerir la Península Ibèrica i la civilització llatina va penetrar a tota la Hispània.

Al segle II aC s'estructurà la ciutat, amb la construcció de la muralla i la definició de la xarxa de carrers i, de mica en mica, la seva importància anà creixent amb l'arribada de nous pobladors.

Després de dos-cents anys de Romanització, Juli Cèsar, a mitjans del segle I aC, probablement l'any 45 aC, li va concedir l'estatut de Colònia romana de dret romà, (*Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*). S'inicià aleshores l'aplicació d'un programa dirigit a dotar la Colònia romana d'un alt nivell urbanístic monumental, d'acord amb la importància i la significació d'aquesta. Des d'aquest moment, una de les grans preocupacions dels magistrats locals (duumvirs) era dotar a la Colònia d'una infraestructura hidràulica que garantís el subministrament d'aigua adequat i, més, tenint en compte que disposava d'un port al qual hi atracaven molts vaixells a fer aiguada. L'estada de dos anys (26-25 aC) d'Octavi August a Tàrraco per completar la definitiva pacificació d'Hispania, va accelerar el fet de completar aquell ampli programa urbanístic monumental i les infraestructures dels subministraments aquífers.

Durant el segle I aC, la ciutat va créixer i es va consolidar. Als segles I dC Tàrraco, era la capital de la província més gran de l'Imperi (comprenia més de mitja Península Ibèrica), va assolir una gran importància i la màxima expansió urbana. La ciutat es va omplir de monuments en conjunció a la importància i la significació de la pròpia: els fòrums, les termes públiques, l'amfiteatre i el circ. Tàrraco va arribar al seu màxim prestigi durant el segle II dC. Aquesta és la descripció que l'emperador Adrià va fer de la ciutat l'any 122-123 dC: «*Tarraco, civitas ubi ver aeternum est*»; «Tàrraco, la ciutat on la primavera és eterna».

La vitalitat de Tàrraco es manté fins a mitjans del segle III dC moment en què, per efecte de la crisi econòmica i de les primeres onades bàrbares, s'inicia el procés de regressió demogràfica i urbanística. Segons ens relaten les fonts, i sembla que ho corrobora l'arqueologia, la ciutat va ser devastada el 260 pels vàndals.

b) Digueu a quin estil pertany l'obra i descriuiu els elements més importants d'aquest estil.

Obres públiques d'enginyeria de l'Art Romà, l'Alt Imperi.

HERÈNCIA ETRUSCA

Dels etruscos en van heretar l'arc i la volta com a elements constructius. L'arc, de mig punt, es va fer servir, sobretot, per a la construcció de ponts i aqüeductes.

GRANS ENGINYERS

Les calçades o les vies romanes creuaven l'imperi en totes les direccions amb l'objectiu d'aconseguir la màxima velocitat de comunicació. Per a elles, salvaven en línia recta tots els obstacles, sense aturar-se per res i per això, s'aixecaven nombrosos ponts. La via Augusta era l'eix de comunicació més important de Roma en l'extrem occidental del seu Imperi. Travessava Catalunya, enllaçava les principals ciutats des del Pirineu i fins a Tortosa i arribava fins a Cadis. A Catalunya, a més de la via Augusta, hi havia una altra via de comunicació important; la que s'iniciava a Tarragona i anava cap a Lleida, i la via secundària de Barcelona a Vic.

CREADORS D'ESPAIS FUNCIONALS I PRÀCTICS

A diferència dels grecs, que són escultors d'espais, els romans són funcionals i pràctics; amb les obres públiques, com ara les calçades, els aqüeductes, i els ponts, amb els edificis públics de caràcter administratiu, d'esbarjo i d'espectacles; els principals són la cúria, les basíliques, les termes, els circs, els teatres i els amfiteatres. I, per acabar, també cal destacar l'arquitectura domèstica amb les domus romanes dels ciutadans benestants.

MONUMENTALITAT

Els romans construeixen a una escala molt més gran que els grecs. L'imperialisme de Roma necessita que l'arquitectura s'adapti a unes condicions, tant pràctiques com simbòliques, diferents de les de la polis grega. La monumentalitat romana no era religiosa, com la dels egipcis, sinó que exaltava la grandesa del poble romà, sovint a través del culte a l'emperador.

c) Descriuiu l'estructura, els elements de suport els suportats i els materials de l'obra.

Tàrraco va disposar de dos aqüeductes que cobrien d'aigua la ciutat. L'un recollia l'aigua del riu Gaià, tenia una longitud de 40 km i un altre que procedia del riu Francolí.

L'aqüeducte del Gaià, l'*specus* (canal) gairebé tot subterrani, subministrava aigua a la part més alta de la ciutat, on es bastiren els principals espais (Circ, Fòrum Provincial, temple del Diví August).

L'aqüeducte del Francolí rep el nom de les «Ferrerres» per la morfologia dels seus arcs, semblants a una ferradura. Pel que fa al malnom de «Pont del Diable», el seu origen és medieval, quan s'atribuïa l'obra al dimoni.

L'aqüeducte de les Ferreres nodria d'aigua la part central de la població inclòs el Fòrum Local.

La seva longitud total era d'uns 15 km, la part més visible i espectacular del qual, el que ara entenem estrictament per aqüeducte, és l'obra que salva la vall del Francolí, o barranc dels Arcs, a prop de la CN-240 (Tarragona-Valls) a uns 4 km del centre de la ciutat.

Amb una llargada de 217 m i una alçada màxima de 27 m, està format per dos nivells:

- L'inferior es compon d'11 arcs de mig punt de 6,30 metres de llum i 5,70 d'alçada.

- El superior està formada per un total de 25 arcs de mig punt. Pel damunt, un *specus* de 80 cm; canal d'aigua impermeabilitzat mitjançant un morter a base de calç i ceràmica (opus signinum) que evitava les fuites.

L'aqüeducte de les Ferreres va ser construït amb grans carreus (opus quadratum) encoixinats units en sec, procedents de pedreres properes al monument. Els pilars de l'aqüeducte tenen una estructura granada, i cada filera de carreus

presenta un retrocés de mig peu romà (15cm). És una solució poc comuna que també és a l'aqüeducte de *Mediomatricum* (Metz, Lorena, França). Recentment s'han detectat indicis que podria haver estat totalment o parcialment revestit d'estuc.

Per acabar, cal saber que l'aqüeducte va estar en funcionament fins a l'Edat mitjana i que, l'any 1905, va ser declarat *Bé Cultural d'Interès Nacional* i l'any 2000 fou declarat *Patrimoni de la Humanitat* per la UNESCO, com a part del conjunt arqueològic de Tàrraco.

d) Comenteu el significat i la funció de l'obra.

Aqüeducte «*aquae ductus*» gran obra d'enginyeria romana.

La romana és la primera gran civilització occidental que desenvolupa una enginyeria hidràulica. Les cases no tenien aigua corrent, excepte les domus, però cada illa (insula) de cases solia disposar d'una font pública. A més, en qualsevol ciutat s'havien construït diverses termes i s'havien de regar

els jardins. Per tant, una ciutat romana necessitava un subministrament d'aigua molt abundant, regular i segur, que no garantien els sistemes tradicionals (pous, cisternes i fonts naturals).

Per satisfer les necessitats hidràuliques, l'aigua era desviada dels rius o de les fonts de les muntanyes a una canalització i, gràcies als aqüeductes, baixava en suau pendent tot superant els obstacles naturals a les ciutats i allà es distribuïa a les fonts públiques, a les termes i a les cases privades.

Era fonamental una bona topografia a l'hora de dur a terme aquestes grans obres d'enginyeria civil romanes. Els espectaculars aqüeductes de l'antiga Roma no haurien estat possibles sense la gran feina d'una legió de topògrafs que mesuraren el terreny i en marcaren el traçat. Alguns dels aqüeductes romans van aconseguir longituds que, encara avui, resulten sorprenents.

La ciutat de Roma posseïa una aigua freàtica de mala qualitat. Els recursos del Tíber tampoc no són aprofitables (fangs), a banda que el riu ocupa una cota massa baixa que l'inhabilita per usar-ne les aigües. L'escassetat d'aigua devia ser ja un problema seriós a inicis del segle IV aC. quan es manà construir el primer aqüeducte (*Aqua Claudia*). A finals del SIII dC. la ciutat posseïa 11 aqüeductes que portaven uns 1.324.000.000 litres d'aigua diaris que asseguraven el subministrament d'aigua a una població de més d'un milió d'habitants.

La seva funció era cobrir, per un costat, les necessitats fisiològiques i d'higiene i, per l'altre, la funció industrial, ornamental i lúdica. Fonts amb sortidors, estanys ornamentals, nimfeus, termes, etc. són els nombrosos elements que demostraven el paper que tenia l'aigua per a la cultura romana.

A més l'art, dins de l'Imperi romà, sempre acomplia una funció de reforç del seu programa polític. La bellesa serena, la grandesa sense ostentació, l'equilibri i l'ordre, combinats amb un sentit pràctic evident són qualitats que el «Pont del Diable» posseeix de manera deliberada, i que tenen sentit dins el context polític del moment en què es va erigir.

Retrat eqüestre de Marc Aureli

fet per en Ramon Pujolà

a) Situeu l'obra en el seu espai cronològic, històric i cultural corresponent.

b) Digueu a quin estil pertany. Enumereu i comenteu breument tres característiques formals o conceptuals d'aquest estil.

c) Expliqueu les característiques formals, estructurals, tècniques i materials d'aquesta obra.

d) Expliqueu la iconografia. Digueu-ne el significat i la funció.

a) Situeu l'obra en el seu espai cronològic, històric i cultural corresponent.

La **Dinastia Antonina (96-192)** va ser la quarta en governar l'Imperi Romà després de la Dinastia Flàvia i la més duradora del període imperial. Els emperadors d'aquesta dinastia foren: **Nerva (96 - 98)**, **Trajà (98 - 117)**, **Adrià (117 - 138)**, **Antoní Pius (138 -161)**, **Marc Aureli (161-180)** que compartí temporalment el poder amb Luci Ver (161-169) i Còmmode (180-192).

Llevat sobretot de Còmmode, els Antonins, amb una política moderada, varen fer que l'Imperi Romà aconseguís la màxima expansió territorial i assolís una gran prosperitat econòmica i cultural.

Antoní (amb el sobrenom de *Pius* 'pietós' pels seus esforços per convèncer un senat reticent l'apoteosi d'Adrià) va decidir deixar l'Imperi a Marc Aureli, el qual tanmateix va associar al govern per pròpia iniciativa el seu germà putatiu Luci Ver. De tota manera Luci Ver es va desentendre de la tasca de govern per dur una vida de plaer i va morir, encara jove, el 169.

El regnat de Marc Aureli no va ser pas tan plàcid com el dels seus predecessors sinó que es va veure obligat a fer la guerra sense cessar per preservar l'Imperi del perill dels bàrbars. Va haver de fer front eficaçment als intents d'invasió dels parts a la frontera oriental i d'alguns pobles germànics, al Danubi.

Amb una excel·lent formació grecollatina i filosòfica, Marc Aureli no va abandonar del tot les lletres per les armes o la política sinó que, de campanya en campanya, va anar escrivint en grec les seves *Meditacions*. Dotze volums d'unes desordenades reflexions sinceres i personals sobre la seva visió del món i de l'home, amaraes de doctrina estoica i pessimisme.

b) Digueu a quin estil pertany. Enumereu i comenteu breument tres característiques formals o conceptuals d'aquest estil. [1 punt]

Art romà, Alt Imperi, època imperial dels Antonins.

RETRAT I L'ART AL SERVEI DELS INTERESSOS DE L'ESTAT

En el món romà antic l'art i la política estaven estretament vinculats. El senat i els emperadors eren conscients del poder que tenia l'art d'exaltar públicament els seus èxits, tant en època de guerra com en època de pau. Un bon grapat d'estàtues erigides en llocs significatius de la ciutat pretenien familiaritzar i fidelitzar la població amb el seu dirigent, així com promocionar i perpetuar les seves proeses i glòries.

ANONIMAT

En l'art romà, l'artista perd importància. Torna la impersonalitat de l'art. El nom de l'artista o de l'arquitecte es difumina en favor de l'Imperi. Ja no és tan important qui ha fet l'obra sinó qui representa i el missatge de poder que vol transmetre.

GRANDIOSITAT, MONUMENTALITAT

Un tret destacable de l'art grec és l'antropocentrisme (l'home com a eix de tot) i per això les obres arquitectòniques gregues eren fetes a mida de l'home. En canvi, els romans ho abandonen per donar més importància a la grandiositat, a la monumentalitat. Els romans pretenen impressionar amb les seves estructures.

c) Expliqueu les característiques formals, estructurals, tècniques i materials d'aquesta obra. [1 punt]

Es tracta de la figura eqüestre (muntada a cavall) de l'emperador romà Marc Aureli.

Es tracta d'una obra pensada per ser vista des de múltiples punts de vista malgrat que potencia la visió frontal.

És una escultura realitzada en bronze, fabricada a partir de diversos motlles soldats i completada amb exquisits detalls. L'excel·lent factura i la seva gran qualitat fan palès que fou el treball d'un artista (de fet, probablement un equip) altament qualificat. Malauradament, tal com sol ser comú en període imperial, ignorem completament la personalitat i el nom de l'artista.

d) Expliqueu la iconografia. Digueu-ne el significat i la funció.

Iconografia:

L'escultor o l'equip que la va realitzar va saber transmetre, per una banda, el missatge polític d'exaltació del sobirà i, per l'altra, el caràcter i la personalitat d'aquest gran home i filòsof.

El fet que vagi a cavall ens indica que és un líder militar victoriós, ja que aquest era un model habitual. No obstant això, que l'emperador no vagi armat implica que es tractava d'un home pacífic. No vol aparèixer ni tan sols amb armadura i es conforma amb anar cobert amb la túnica curta, capot de general «paludamentum» i calçat amb botes de patrici. És el general victoriós de Roma, però és també filòsof compassiu i amant de la pau, com recull els dotze volums de *Meditacions*.

El gest d'estendre la mà dreta està carregat de força expressiva, mostra energia i seguretat alhora, però també ha provocat múltiples interpretacions:

- Per a uns, representa el gest de la crida d'atenció abans de començar l'aenga a les tropes. Aquest gest és molt típic i apareix en algunes monedes imperials.
- Per a altres, seria el gest de clemència sobre els enemics derrotats, ja que hi ha un text del segle XII, *Mirabilia urbis Romae* (una guia medieval, poc fiable, de la ciutat de Roma), on se suggereix que sota de la pota davantera aixecada del cavall originàriament hi havia la figura d'un enemic bàrbar suplicant.
- Podria ser, també, el gest de reconeixement i benedició a les multituds que l'aclamaven en la seva desfilada triomfal. Un gest condescendent semblant al que fan tots els mandataris de totes les èpoques.

El retrat de Marc Aureli és ple de realisme, amb les parpelles caigudes, el nas recte, la barba i el cabell arrissat. El rostre allargat i pensatiu reflecteix molt bé la humanitat i l'espiritualitat de l'emperador.

El cavall amb un coll extraordinàriament gros, amb venes voluminoses i plecs a la pell, és representat com un animal potent. Les seves formes arrodonides i geomètriques contribueixen que l'espectador se senti empetitit davant la seva poderosa presència i la seva, aparent i descomunal força.

Marc Aureli, tira cap enrere les regnes subjectes per la mà esquerra. En aquest gest, l'emperador, no fa força, com tampoc no ho fan els seus peus que pengen als costats del cavall. La sensació que dóna és que controla per complet l'animal.

Significat i funció:

El missatge que vol transmetre en aquesta escultura, així com en el relat de la columna commemorativa de 33 metres que es conserva a la plaça de la Colonna, a Roma, és que encara empenyéu guerres, lamentava la violència i la destrucció causades per la guerra. És general victoriós de Roma, però és també filòsof compassiu i amant de la pau, com recull els dotze volums de Meditacions on enalteixen les virtuts estoiques de la saviesa, la fortalesa, la moderació i la justícia.

Tot i que l'estàtua eqüestre de Marc Aureli és l'única en bronze completa de la seva classe que ha sobreviscut des de l'Antiguitat, les estàtues eqüestres eren força freqüents en la Roma imperial. Descripcions de l'època, monedes, pedestals i altres evidències ens indiquen que se'n van aixecar gaires. La raó que no ens n'hagin arribat massa

exemples és que la majoria d'elles estaven fetes en bronze i quan Roma es va convertir al Cristianisme, aquest tipus d'imatges es van considerar paganes. El metall va ser reutilitzat per produir altres estàtues cristianes, monedes, portes o tot tipus d'objectes útils de bronze. El destí va salvar la de Marc Aureli, intuïm que va ser salvada perquè va ser identificat erròniament durant bona part de l'Edat Mitjana amb Constantí, primer emperador cristià, intocable per a l'Església.

Se sap que al segle X s'alçava davant de Sant Joan de Letran, una de les grans basíliques de Roma. El 1538, el papa Pau III va encarregar a Miquel Àngel el disseny d'una nova plaça sobre el turó Capitolí, com a part dels preparatius per a la visita de l'emperador Carles V a la ciutat de Roma. Miquel Àngel va tenir la idea de col·locar-la com a element central de la plaça trapezoidal creada per al Campidoglio. I allí va romandre fins a 1981, en què la corrosió del bronze deguda a la pluja àcida i la contaminació va fer necessària una restauració de l'obra. Només llavors es va descobrir que, enfosquit pels segles, es conservava molta més superfície del daurat original del que es pensava. Actualment, l'escultura es conserva als Musei Capitolini del costat, en un ampli espai que permet admirar la seva grandesa des de l'exterior. Una rèplica és a l'antic lloc, a l'aire lliure, a la plaça.

Models i Influències

El Renaixement, lligat a la pràctica deliberada d'inspirar-se en el món clàssic va fer reparèixer el motiu principalment per honorar herois militars i prínceps. El model de referència serà evidentment la figura de Marc Aureli, del qual se'n derivaran les diferents estàtues eqüestres: l'estàtua del Condottiero Gattamelata de Donatello i l'obra paral·lela de Verrocchio, Il Colleoni.

